

РЕЦЕНЗИЯ

от проф. д.ф.н. **Иванка Мавродиева-Георгиева**

за дисертационния труд

„Политика на многоезичието в Европейския съюз и европейска идентичност“

на Пенка Димитрова Христова,

редовен докторант към катедра „Европеистика“, Философски факултет,

СУ „Св. Климент Охридски“,

професионално направление 3.3. Политически науки, шифър 05.11.02 Политология
(Европеистика – Политологични изследвания на ЕС – Европейска идентичност)

Кратки биографични данни

Пенка Христова е дипломиран бакалавър по специалност „Английска филология“, ФКНФ, СУ „Св. Климент Охридски“; тя има завършена магистратура „Европейска интеграция“, ФФ, СУ „Св. Климент Охридски“. Академичната подготовка на Пенка Христова дава много добра база да продължи развитието си по време на докторантурата в посока, която предполага използването на интердисциплинарен подход, което е направено успешно от Пенка Христова.

Технически, структурни и съдържателни особености на дисертационния труд

Дисертационният труд е с обем 235 страници. Текстът на дисертацията на Пенка Христова е структуриран според изискванията, той съдържа увод, основна част, която е разделена на 6 глави, заключение, библиография, приложение, списък с приноси моменти, списък с публикации по темата, декларация на докторанта, както и автореферат. В приложението (235-260 стр.) са включени анкетните карти, таблици с резултати от изследването, което само по себе си изпълнява не просто илюстративна функция, то е доказателство за реализиране на цялостно проучване при използване на съвременни и релевантни методи.

Библиографията се състои от 172 заглавия – 60 на български език и 112 на английски език. Отделно са изведени анализирани и изследваните източници, обособени в разделите „Закони, наредби, решения, резолюции, правилници”, „Стратегии, програми, планове за действие, доклади, изследвания”; в разделите отделните документи са включени в подраздели „на кирилица” и на „латиница”, а това е необходимо с оглед спецификата на изследването на документи на ЕС относно езиковите политики и на такива документи на български език. Тази подредба на източниците и изворовия материал доказва, от една страна, прецизността, от друга – уменията да се селектират обекти, а от трета – да се установи от читателя и рецензентите дали е приложена систематично методиката спрямо двете групи източници и обекти. Освен това този начин на организиране на изследователската работа доказва уменията на докторантката да създава научен текст.

Пенка Христова организира и реализира цялостно изследването. Тя извежда в увода целта, задачите, методите, представя каква е проблемната област на изследването ѝ. Изведени са 3 хипотези; изследователският инструментариум и използваната методика са въведени след обосновка. Структурата на дисертационния труд е детайлна, има подреденост при обособяването на отделни глави и части, раздели/части и подчасти в тях, акцентирам на много добро покритие между заявеното в заглавията и съдържанието. В текста е постигнат баланс на теоретично, методическо и аналитично равнище. В края на всяка глава текста Пенка Христова прави обобщения и изводи, като така синтезирано представя резултати при използване на количествени и качествени методи.

Целта и задачите са изпълнени коректно от научна гледна точка, което е основа за написването на дисертацията от Пенка Христова. Проличава умение за изготвяне на научен текст при спазване жанровите особености на дисертацията. Текстът се отличава с много добро техническо оформление; докторантът цитира точно автори и публикации.

Въз основа на гореизложеното давам положителна оценка на структурата и съдържанието на дисертационния труд на Пенка Христова.

Обща оценка на представените материали

Дисертационният труд на тема „Политика на многоезичието в Европейския съюз и европейска идентичност“ е посветен на актуална проблематика, която не е изследвана

задълбочено досега от български учени именно в този план с фокус върху националните специфики, тенденции и процеси по отношение на политиката на многоезичието в Европейския съюз и европейската идентичност. Други доказателства за уменията на Пенка Христова да изготви завършен научен продукт при реализиране на изследването, са коректното цитиране и приложението.

Докторантът Пенка Христова чрез теоретичния обзор и критичния прочит демонстрира, че познава полетата от научни знания и голяма част от научната литература, посветена на идентичност, европейска идентичност, национална идентичност, многоезичие и политика на многоезичие на ЕС.

Това проличава от първите глави в дисертацията, където е направен преглед както на базови правни и административни текстове, на съвременни публикации по изследваната проблематика, което е наложително с оглед темата на дисертацията и е постигнато в много висока степен от докторанта Пенка Христова.

Първа глава е с теоретично-обзорен характер (8-49 стр.). Релевантно на заявената проблематика в заглавието на дисертацията, в тази глава Пенка Христова извежда дефиниции на основните понятия, а именно „езикова политика”, „политика на многоезичието в ЕС”, „европейска идентичност” и други. Тук тя се фокусира върху представяне на теории, в които се изяснява връзката между език и идентичност и върху ролята на езика за изграждане както на национална идентичност, така и на европейска идентичност. Обобщавайки, заявявам, че Пенка Христова прави успешни опити да изведе термини и понятия, спира се на автори като Майкъл Брутър, говорейки за двукомпонентна европейска идентичност. Докторантът достига до изясняване обема и съдържание на понятия, които са базови за дисертацията: *езикова политика, политика на многоезичие в ЕС, европейска идентичност*. Във втората част на първа глава тя се насочва към установяване ролята на езика за изграждане на формулиране на *национална и европейска идентичност*. Направените изводи от докторанта са обосновани, съществени и релевантни на резултатите от изследванията. Показани са задълбочени теоретични познания в областите политология, европеистика и др.

Втората глава включва изследователския дизайн и тук се представя методологията за проучване на политиките за формиране на европейска идентичност, като се тръгва от теоретичния модел, преминава се през методологията и едва тогава се навлиза в това какъв

анализ ще се прави на образователната политика, насърчаваща многоезичието в ЕС. Методиката е представена надлежно, установени са групите, изведени са концептуалните и емпиричните индикатори.

Логично след даване на теоретична рамка и представяне на методиката, в **трета глава** се прави анализ на политиката, насърчаваща многоезичието в ЕС, като тук обект на анализ са правни и стратегически документи, доклади, както и изследвания в областта на езиковата политика на ЕС и на езикови практики. Пенка Христова поетапно се спира на селектираните документи, обединени в подгрупи: статистически и в частност проучвания на общественото мнение, сборни проучвания и други. Тя отделя внимание на текстовете за езиковите компетентности и едва след това пристъпва към установяване на национални профилни изследвания, на гранични изследвания, като тук доминира описателността и хронологичното им извеждане. Оценявам като успех поставянето на акцент върху езиковите идеологии и върху нагласите за учене на чужди езици и поетапно към представяне нагласите на гражданите на ЕС към многоезичието и на техните нагласи към превода. В трета глава Пенка Христова пояснява, че използва модела на Spolsky за анализ на езиковата политика, предмет на изследване е езиковото управление, а обектите са документите на ЕС, чрез които се насърчават многоезичието в ЕС. Изводите въз основа на анализа са във връзка с езиковите и езиковите нагласи.

Ще посоча още веднъж логиката на изложението, следва се единен принцип и е налице систематичен подход. След като тези проучвания са направени за ЕС, докторантът Пенка Христова се ориентира в **четвърта глава** към анализ на базови и специфични документи на национално равнище в България: закони, стратегии, учебни програми, а фокусът е върху политиката на многоезичие. В първия подраздел е направен историко-теоретичен обзор, като е постигнат баланс при обхващане на документи, периоди и политики, акцентът е върху периода 1989-2000 г. Докторантът прави обзор на публикации на български учени, правила проучвания в тази област, сред които Виденов, Димитрова, Чавдарова и други. Отделено е внимание на законодателната рамка, като са анализирани документи, чрез които се утвърждава многоезичието в България, логично се тръгва от стратегиите и се стига до представяне на програмите в училищата. Анализирани са и текстове, в които са представени проучвания в областта на езиковата политика, като това са статистически проучвания, проучвания на общественото мнение, на езиковите

компетенции, на резултати от държавни зрелостни изпити по чужди езици. На с. 133 Пенка Христова достига до обобщението, че „Доминирацият модел при говорещите три чужди езика е английски – немски – руски език, следван от английски – испански – руски език, английски – руски – немски език и немски – английски – руски език.” Пенка Христова в четвърта глава отделя внимание на езиковите вярвания и нагласите на българите към многоезичие чрез представяне на резултати от Евробарометър и на научни публикации на български учени, сред които Алексова, Пачев и други. Обобщавайки, потвърждавам, че резултатите от анализа на научни публикации, правни документи, статистически данни, стратегии и учебни програми, които са утвърдени в България, представят широка картина относно езиковите политики у нас и Пенка Христова демонстрира познаване на научните полета.

Пета глава съдържа резултати от изследване, което е проведено по начин, при който са спазени изискванията, а анализът е въз основа на получените резултати, изводите са обосновани. Ще акцентирам на избрания подход от Пенка Христова – тя представя програмата „Коменски”, като преди анализа с акцент върху децентрализираните дейности извежда особеностите на другите програми: Сократ-I (1995-1999), Сократ-II (2000-2006), Учене през целия живот (2007-2013), Еразъм+ (2014-2020) (стр. 139-148). Пенка Христова представя коректно данните, сред които брой участници в мобилности на Програма „Коменски” за периода от 2007 до 2013 г. по данни на Центъра за развитие на човешките ресурси. Постигнатото в тази глава е на равнище извеждане на спецификите на Програма „Коменски” на няколко равнища, като е отделено внимание на правната регламентация, на менажирането на програмата, на съдържателните ѝ аспекти, както и на това как българските училища работят в посока насърчаване на плурилингвизма при отчитане на мерките, които се вземат на европейско равнище.

Резултатите от емпиричното изследване са представени в **шеста глава**, в която се съдържат и практико-приложните приноси. За анализ на количествените данни се използват честотен анализ и многофакторни анализи (факторен, регресионен, корелационен). За анализ на качествените интервюта се използва интерпретация. В раздел 6.2.4. е изведена експертната оценка. Пенка Христова е представило коректно обхвата на изследването, описала е провеждането му (157-159 стр.). Обхванат е период от три години – от 2010 до 2013 г., 37 проекта се реализират в този период. Тук правя уточнението, че

индикаторите, описани в Глава 2, Раздел 2.3.5, които са групирани по 5 концептуални индикатора: чуждоезиков репертоар, двустранен обмен, европейска идентичност, езикови нагласи, други фактори, са използвани в проучването, което е реализирано успешно. Коректно е осъществен анализът, като той е направен паралелно и за участвалите в двустранния обмен, и за неучаствалите, като така се прави сравнение и се установява кои фактори по какъв начин и до каква степен влияят, дали и доколко посещенията на български ученици в чужбина повлияват върху формирането на европейска идентичност у тях. Установява се каква е мотивацията учениците да учат чужди езици: работа в чужбина, образование в университети в страни членки на ЕС, екскурзии, развлечения, опознаване на културата на други държави, получаване на знания за историята на Европа и други. Установено е, че учениците изучават чужди езици и цел участие в компютърни игри, за гледане на филми и видеоклипове на оригиналния език, за слушане на музика и др. Така се представя картина, отразяваща нагласите на учениците.

Пенка Христова достига до изводите, че езиковите обмени въздействат върху езиковата компетентност на учениците, а приносят е резултат от това, че те практикуват чуждия език с носители на този език, същевременно имат възможност за досег с културата на съответната държава, в която се говори този чужд език. Освен това се създават приятелства, изгражда се емоционална привързаност след обмена към Европа и към отделни европейски държави, които са членки на ЕС. Пенка Христова коректно прави уточнението, че резултатите от честотния анализ на индикаторите, които се отнасят до европейската идентичност на респондентите са валидни само за тези ученици, които са участвали в двустранните обмени, както и на контролната група от неучаствали.

Поетапно докторантът Пенка Христова отделя внимание на анализ на чувството за принадлежност към Европа и към България, на принадлежност към даден регион. Търсени са отговори на въпроси, свързани с това до каква степен се познават символите на ЕС, какво е отношението към въздействието на чуждите езици върху европейски ценности, сред които диалогичност към другите култури. Отчитам като много добре представена логическата схема на изследването на с. 196, както и анализът на резултатите. Също така в тази глава много добри резултати са представени от качествено изследване чрез дълбочинни интервюта с участници от двустранни обмени в 3 български училища от различни населени места. Направени са изводи относно обмените, зачитането и

осъзнаването на езиковото многообразие в ЕС, за възможностите на Програма „Коменски” за изграждане на привързаност и принадлежност към ЕС. Резултатите от анализите на резултатите от качествените интервюта, проведени с учители от 3 училища, които са координатори на двустранните обмени, потвърждават третата хипотеза, формулирана от Пенка Христова, че двустранните обмени по Програма „Коменски” въздействат на формирането на европейска идентичност у участващите в тях ученици.

Дисертацията е написана на много добър научен стил. Начинът, по който е структуриран текстът и е развита проблематиката в дисертацията, са доказателство за това, че Пенка Христова има познанията и възможностите да изготви докторска теза.

Приложението включва анкетната карта, обобщени таблици и диаграми. В Приложение №4 са изведени отговори от интервюта с участниците в двустранни обмени по Програма „Коменски” от 3 училища; което показва, че изследването е реализирано коректно.

Приносите от дисертационния труд са изведени правилно и коректно от докторанта. Те също свидетелстват за качествата на дисертационния труд на Пенка Христова.

Авторефератът с обем 40 страници представя точно и пълно съдържанието на дисертационния труд на Пенка Христова, като в него са включени селектирани таблици, схеми, които успешно илюстрират и доказват постигнато в дисертационния текст от докторанта.

Публикации на докторанта

По темата на дисертацията Пенка Христова има публикации в научни списания и сборници, като откроявам следното, тя навлиза постепенно в проблематиката през годините, създава солидна теоретична база, след това се насочва към анализи и проучване на документация и апробиране на резултатите на научни форуми. През 2012 г. са отпечатани 3 статии: „Езикови политики. България – Европа“ и „Европейската идентичност в някои ключови речи на европолитици”, „Европейска идентичност”. През 2013 е публикувана на английски статията „Bulgarian Language Policy and the Linguistic Competence of Bulgarian Citizens on the Basis of European Surveys”. In: 20th Annual ICC Conference “Language, Identity and Culture in Language Education”. 8th - 10th March 2013 at

Sofia University “St. Kliment Ohridski”. Edited Volume. pp. 64-73. През 2014 г. откроявам 1 статия – „Европейската идентичност в документите, утвърждаващи многоезичието в ЕС“, 2 превода на „Национални подходи, стратегии и политики, свързани с межкултурния диалог“ и на „Финансови инструменти“. Това доказва интензивна и резултатна работа по подготовката на дисертационния текст.

Оценка на личния принос на кандидата

По време на докторантурата Пенка Христова извървява устойчиво възходящ път в посока развиване на аналитични умения на базата на задълбочена теоретична подготовка и достигна до изготвяне на текст на дисертацията.

В края на рецензията представям и още една позиция, свързана със скромността на докторанта Пенка Христова. Докторантът не декларира претенции за откривателство по отношение на проблематиката, свързана с многоезичието и европейската идентичност; същевременно представя обоснована позиция за реализиране на такова изследване относно програма „Коменски“, което де факто се прави в дисертационния труд. Пенка Христова не се задоволява само с поставяне на фокус върху теоретични въпроси и извеждане на дефиниции, а посвещава специално отделни глави от дисертационния си труд на практико-приложни аспекти на осъществяването на политики на езиково многообразие, обозрими в контекста на актуални процеси в България в периода след 1989 г., особено за 2007-2014 г. Докторантката прави самостоятелно емпирично изследване, тя проследява промените и трансформациите в програмите в хронологичен план и след това отделя внимание на програма „Коменски“. Безспорен плюс на дисертацията е изследването по посока на практико-приложните измерения на политики на училищното партньорство. Резултатите потвърждават, че дисертацията има интердисциплинарен характер, като са приложени различни подходи, демонстрирани са теоретични знания. Налице са достатъчно основания да се говори за изготвяне и прилагане на ефективна методиката за подобни изследвания. Следва да бъде отчетено, че обработката на получените резултати са извършени при използване на SPSS, което допринася за отчетливо извеждане и прецизно представяне на данни и резултати, анализирани след това от Пенка Христова.

По отношение на изведените приноси моменти от докторанта изказвам съгласие с Пенка Христова, като поставям акцент на практико-приложните, свързани с установяване

на езиковите нагласи на български ученици, които са участвали в двустранни партньорства на Програма „Коменски” и до каква степен те са свързани, от една страна, с политиката на многоезичие на ЕС, а от друга – образователния обмен на тази програма, а от трета – какви са нагласите на български ученици към европейската идентичност през призмата на европейските ценности, символи, култура, политика и др., и не на последно място – доколко тези нагласи са резултат от образователния обмен, реализиран чрез програма „Коменски”. Според мене основни приноси на дисертационния труд на Пенка Христова са следните. Анализирани са един недостатъчно изследван обект от изследователските ракурси на науките европеистиката и политологията; обогатени са знанията за това какво е европейска идентичност и какво е национална идентичност, каква е ролята на езика при формирането им чрез участие в двустранни обмени с участието на ученици. Основавайки се на получените резултати от изследването, е налице основа за създаване на методика за такива изследвания в бъдеще, да има приемственост при прилагането на тази методика и спрямо други програми на ЕС в областта на езиковите политики.

Критични бележки и въпроси към докторанта

Към Пенка Христова имам следните препоръки, в първа глава тя постига действително целта да направи обзор, възможно би било да представя по-отчетливо авторската позиция чрез повече сравнения и синтез на новото, общото и различното в тези теории. Възможно е на техническо равнище при графичното оформление да се внесат някои промени, като отчитам, че Пенка Христова е взела под внимание препоръките и съветите от вътрешната защита и е нанесла промени в структурно и съдържателно отношение. Тези препоръки не омаловажават сериозната работа на докторанта.

Въпросът ми е: Въз основа на направените анализи, до какви изводи достигате относно това в какво/по какъв начин се изразява съвместимостта между европейската, националната и регионалната принадлежност и как европейската идентичност кореспондира с другите проявления на тази идентичност?

Заключение

В заключение в качеството си на член на научното жури и рецензент формулирам категоричната оценка, че представеният труд на тема „Политика на многоезичието в

Европейския съюз и европейска идентичност“ притежава в много висока степен качествата на дисертационен труд и правя предложение към уважаемите членове на журито на Пенка Димитрова Христова да ѝ бъде присъдена образователната и научна степен „доктор” по професионално направление 3.3. Политически науки, шифър 05.11.02 Политология (Европеистика – Политологични изследвания на ЕС – Европейска идентичност).

20 април 2015 г.,
гр. София

Подпис:
проф. д.ф.н. И. Мавродиева